Scripta
Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna
International Journal of Medieval & Modern Literature & Culture

Un impressor francès i un cirurgià mallorquí a la València del segle XVII

A French publisher and a Mallorcan surgeon in the 17th century Valencia

Maria Muñoz Benavent
maria.munozb@umh.es
Universitat Miguel Hernández d'Elx-Institut Interuniversitari López Piñero UMH

Giorgia de Pascalis
giorgia_depascalis@libero.it
Università del Salento

Resum: L'impressor Laurent Durand, actiu a Lió durant el segle XVII, va establir relacions comercials estretes amb Espanya durant la seua activitat editorial. Va publicar molts autors espanyols, tots religiosos jesuïtes. Va desenvolupar una relació estreta amb València, on va viure, com a mínim, el 1614. El 1633 el mestre cirurgià mallorquí Antoni Roig va escriure un tractat de cirurgia en català. Aquest text tenia l'objectiu d'ésser emprat per a preparar els exàmens a mestre cirurgià a la ciutat de Palma. En aquest text trobem un exordi en llatí molt inusual: està florit de versos a grans poetes antics, però els cita de manera poc acurada, com si els cités de memòria. Després d'un estudi aprofundit hem descobert que els versos eren copiats d'una dedicatòria escrita per Laurent Durand al col·legi de metges de València. L'exordi, doncs, ens obri més preguntes de les que respon: qui era realment Antoni Roig? On s'havia format? Quines són les seues fonts? Quin és l'origen de la relació de Laurent Durand amb València? Com connecta aquesta ciutat un impressor francès amb un mestre cirurgià mallorquí? Aquest article té per objectiu aprofundir en la natura d'aquestos personatges i la seua relació amb la ciutat de València.

Paraules clau: Cirurgia, segle XVII, Antoni Roig, Laurent Durand, València, impressor.

Abstract: The printer Laurent Durand, active in Lyon during the 16th century, stablished important commercial relations with Spain during his career. He published many Spanish authors, all Jesuit religiousmen. He developed a close relationship with Valencia, where he lived, at least, in 1614. In 1633 the Mallorcan master surgeon Antoni Roig wrote a treatise on surgery in Catalan. This text was intended to be used to prepare for the master surgeon exams in the city of Palma. With this text we find a very unusual Latin exordium: it is full of verses from great ancient poets, but they are quoted in a careless way, as if quoting them from memory. After much study we discovered that the verses were copied from a dedication written by Durand to the college of medicine of Valencia. The exordium, then, opens more questions than it answers: who was Antoni Roig really? Where was he trained? What are his sources? Which is the origin of Laurent Durand's relationship with Valencia? How does this city connect a French printer with a Mallorcan master surgeon? This article aims to delve deeper into the nature of these characters and their relationship with the city of Valencia.

Keywords: Surgery, 17th Century, Antoni Roig, Laurent Durand, Valencia, printer.
DATA PRESENTACIÓ: 27/03/2025 ACCEPTACIÓ: 10/06/2025 · PUBLICACIÓ: 01/12/2025

1. Introducció

Francesco Redi (1626-1697) fou un erudit i bibliòfil d'origen toscà. Va fer grans aportacions a la biologia del segle XVII: un estudi profund sobre els verins (Redi 1664) i la refutació experimental de la generació espontània (Redi 1668), entre d'altres. La seua enorme curiositat intel·lectual el va portar a comprar una gran quantitat de llibres i manuscrits sobre ciència, filosofia i llengua. Més de cent anys després de la seua mort, el 1820, aquesta gran biblioteca es va repartir entre la Biblioteca Medicea Laurenziana de Florència, la Biblioteca de l'Accademia Petrarca i la Biblioteca Città d'Arezzo. El 1883 la Biblioteca Marucelliana de Florència –coneguda com a Biblioteca Riccardiana– va adquirir una gran part de la seua col·lecció manuscrita, que hui conforma el fons Laurenziano Rediano. Al fons Rediano es troba un tractat de cirurgia en català, datat del 1633, d'un autor desconegut que signa com a Antoni Roig. Aquest manuscrit –amb signatura Cod. Laurenziano Rediano 149– fou descrit per la professora Júlia Benavent, que va publicar la seua localització, juntament amb la d'altres manuscrits i incunables en català a la seua obra *Biblioteca dispersa* (Benavent 2007).

Antoni Roig era un mestre cirurgià d'origen mallorquí que exercia a la ciutat de Palma a principis del segle XVII. No se'n coneix cap obra, a banda d'un tractat teòric-pràctic sobre la cirurgia en català. L'autor no indica més dades sobre qui és o d'on és, però un l'estudi amb profunditat del seu manuscrit ens ha desvetllat el seu origen i la seua professió (Muñoz Benavent 2024). A banda del tractat quirúrgic, el còdex conté altres dos textos. El primer és un discurs al Senat acadèmic –el claustre de professors d'un Estudi General– en el que Roig indica que «havent tractat ab diverses ocasions de distincts tractats ab llegua llatina» li ha paregut «lo die de vuy fer un breu col·loqui del tractat de fractures ab llengua materna» (Roig 1633: f. 131*r*). Ens indica, doncs, que coneixia bé el llatí, considerada la vehicular de la ciència i el coneixement durant aquest període. També que no menysprea la seua llengua materna, el català, i que vol emprar-la en un àmbit tan elevat com un discurs al claustre d'una universitat.

L'altre document és un exordi en llatí, en què s'identifica Roig com a «magistrum chirurgum ab anno 1633» (Roig 1633: f. 128*r*), i indica que la intenció de la seua obra és que es faça servir per tots aquells que volen presentar-se als exàmens de cirurgia, «uti potuerint omnes qui vellent, in examinibus facultatis, et artis chirurgiae» (Roig 1633: f. 128*r*).

A continuació parla dels cirurgians, de la seua perícia, i de com la cirurgia és la més noble de totes les ciències, més digna de lloança i excel·lent en utilitat, només superada per la teologia. Ajuda al gènere humà i ajuda a prevenir les malalties, i passa a nomenar-les: apostemes, ferides, úlceres, luxacions d'articulacions, ossos i fractures, i altres cosses necessàries:

> Chirurgia, magistri doctissimi, peritissime chirurge, juvenis ornatissime, chirurgia in quam medicinae pars scientiarum omnium nobilior, laudibus dignior, ac utilitate prestantior, et ut verbo complectar inter omnes principatum obtinet, sacrosancta excepta Theologia, quae

> quidem divino iuvante numine, tot tantasque utilitates humano generi adfert ac conducit Aposthematum scilicet, vulnerum, ulcerum, iuncturarum dislocationum, ossium etiam dislocationum ac fracturarum, partem diagnosticam, pronosticam et curatricem secundum artis regulas, anathomem ceteraque ipsi chirurgo, et hominibus necessaria ostentat, docet, atque instituit. (Roig 1633: f. 128)

Aquest text ens planteja moltes preguntes que a l'edició completa, publicada l'any 2024, no s'han pogut resoldre (Muñoz Benavent 2024). Hi parla de les qualitats de la cirurgia i de la seua utilitat, i en cita grans autors com Galè, Giovanni da Vigo o Guiu de Chaulhac, que estan molt presents al seu tractat. A banda d'aquestes referències d'autors mèdics i quirúrgics, cita també versos de grans poetes clàssics: Virgili, Horaci i Claudià; però els cita de forma poc fidel, amb errors, com si cités de memòria, i això contrasta amb la seua preparació quirúrgica i la cura que té en la preparació del seu tractat. De Virgili cita el vers «Anchora de prora jacet, stant littore puppes[1]», d'Horaci cita «Nobilissimae arti non sum solvendo. Mille mihi (sciente laconicarum trahant purpuras)[2]», mentre que de Claudià cita els següents versos:

> Cesset Thagus Hespenas horas abluere me suis auri coloribus undis locupletet. Nobilissimae arti non sum[3] solvendo; Lidia mea suis gassis, scrinia flagellet, ac stra<n>gulet mihi soli. Despumet rutilas dives pactolus arenas[4]. (Roig 1633: f. 128*v*)

Es dirigeix al destinatari d'aquest text, una entitat col·lectiva, de distintes formes: «Nobilissime Collegium corona laudibus dignissima», «Nobillissime arti» o «Chirurgia, magistri doctissimi, peritissime chirurge, juvenis ornatissime». Tanmateix, el fet que es referisca en un moment determinat als venecians ens fa pensar que podria tractar-se d'un text no de la seua autoria, o no en la seua totalitat. Fa al·lusió a Venècia i, en un moment determinat, als seus habitants, concretament quan cita els seus tresors de coneixement, «Verum qua ratione tot, et tanta nomina possem expungere! Non si venetiarum exaurirem, ac compilarem aerarium» (Roig 1633: f. 128*r*), el que sembla estrany a l'ambient clarament català al que s'adreça al discurs al Senat (Muñoz Benavent 2024: 54). L'exordi presenta moltes qüestions que han quedat sense resoldre: de quina manera està relacionat Antoni Roig amb Venècia? A quin Senat s'adreça? Per què cita de forma tan deficient els poetes?

1. Este vers és de Virgili, *Eneida,* llibre VI, v. 902.

2. Cita de memòria d'una oda d'Horaci: *Laconicas mihi trahunt honestae purpurae clientes*. Carmen XVIII. (Horaci i Milman 1849: 109).

3. Sum *corr. ex* suum.

4. *Cesset Thagus ... Despumet rutilas dives pactolus arenas*] recreació de versos del poema *In Rufinum*. Claudià posava en boca de la Furia Megera fins on arribava la cobdícia de Rufino. En este passatge repeteix el tòpic del Tajo com portador d'arenes auríferes, reu que equipara a l'Hermos (actual Gediz) i al Pactol. Claudià usa aquestos *topos* en altres obres seues, com *Fesceninos*, 2.32. (Claudià 1993: 124).

L'objectiu d'aquest article és aprofundir en l'estudi de l'exordi a fi de resoldre aquests dubtes i donar una imatge més completa de la figura d'Antoni Roig i les seues relacions amb el context mèdic i quirúrgic de principi del segle XVII.

La metodologia que hem emprat per a editar els textos que s'incorporen i analitzen en aquest article és la pròpia de l'edició de textos no literaris del segle XVI (Tognetti 1982; Petrucci 1992; Martines 1999). S'ha mantes la màxima fidelitat al text, es mantenen les grafies del manuscrit i del text imprès per les característiques singulars i pròpies dels textos i l'època. Quan s'incorpora una lletra o síl·laba omesa a l'original s'ha emprat <...>, s'ha normalitzat l'ús de la puntuació i les majúscules, s'han desenvolupat les abreviatures i s'han separat els casos de *scriptio continua*.

2. Anàlisi d'una dedicatòria de l'impressor francès Laurent Durand

En 1616 es va publicar a Lió una edició d'un llibre de medicina dedicat al Col·legi de metges de València. Aquesta obra era la *Practica medica* d'Alessandro Massaria*,* un tractat pràctic de medicina escrit per un metge italià, i fou editada per l'impressor francès Laurent Durand, qui la va dedicar al Col·legi de Metges de València. Massaria va néixer a Vicenza el 1510 i va morir el 1598. Va exercir com a metge i professor de medicina de la Universitat de Pàdua fins a la seua mort. Foren molt conegudes les seues obres, que es van editar diverses vegades després de la seua mort; en destaquen la *Practica medica* (1601) i un tractat sobre les dones i el part, *De morbis mulierum* (1600), ambdós publicats de forma pòstuma i reeditats durant el segle XVII.

Laurent Durand va néixer a Grenoble i es va dedicar als oficis d'impressor i llibrer a Lió. Va publicar una llarga llista d'obres de tipus religiós d'autors d'origen francès, italià i espanyol. Segons els registres de la Bibliothèque National de France, va estar actiu a Lió (1610-1643, 1651-1660) i Tournon (1629-1640). Va participar a les *Foirs allemandes* el 1622, 1623, 1630 i 1631. Tenia una intensa relació comercial amb Espanya i fou delegat del consolat de Lió el 1634. Va començar el seu negoci editorial amb Jean de Gabiano (1610-1617). El 1640 s'associa amb Laurent Arnaud, qui es fa càrrec de la seua col·lecció a partir del 1643. Una edició del 1651, després d'una interrupció editorial de vuit anys, fou un text legal per al parlament de Grenoble, una mena d'homenatge a la seua ciutat natal (Merland 2000: 305-318).

Tenim constància de que Laurent Durand va viure a València almenys durant el 1614, perquè ho indica al frontispici d'una obra publicada a Lió aquest any. El llibre està titulat *Proprium sanctorum hispanorum* i tracta sobre els sants espanyols. Durand indica que ha estat imprès a Lió en 1614, però que «véndese en su casa en València en la plaça Sancta Caterina de Siena, en frente al Estudio General» (AA. 1614). Aquesta informació ens dona una dada clara de que va viure a València i que el col·loca a l'entorn cultural i educatiu valencià. De Durand és conegut que tenia una estreta relació comercial amb Espanya i que publicava autors espanyols a sovint, principalment obres de temàtica religiosa. Hem localitzat 95 obres editades per Laurent Durand a Lió i Tournon, algunes amb els

seus socis Jean de Gabiano i Laurent Arnaud, però la gran majoria editades només per ell. Molt prompte en la seua carrera comença a editar obres de jesuïtes espanyols, com el *Tractatus de legibus in primam secundae S. Thomae*, de Juan de Salas en 1611. Més endavant publicarà obres de Juan Antonio Velázquez (Velázquez 1628 y 1632), Francisco Toledo (Toledo 1628), Gaspar Hurtado (Hurtado 1629), Mauricio de Alcedo y Avellaneda (de Alcedo 1630) y Juan Escobar del Corro (Escobar 1637), tots jesuïtes espanyols. La *Practica medica* de Massaria és la primera obra de temàtica seglar que edita Durand. El mateix any publica una altra obra de Alessandro Massaria, *Tractatus quator, quòrum I est de Peste, II de affectibus renom et vesicae, III de pulsibus, IV de urinis* (Massaria 1616b). No torna a publicar cap altra obra de tipus mèdic fins el 1622, que en publica altres tres obres de Massaria; el *Liber responsorum et consultationum medicinalium* (Massaria, 1622a), la reimpressió de la *Practica medica* amb la mateixa dedicatòria (Massaria, 1622b) i *Disputationes duae*, sobre la purgació de la sang, que conté una dedicatòria al Col·legi de Metges de Bolonya escrita el 1593 per Massaria (Massaria, 1622c). La dedicatòria de Massaria és totalment distinta de la de Durand, no cita grans poetes ni personalitats, com ara veurem, de manera que no podem concloure que el polígraf s'inspirés en aquesta.

La dedicatòria de l'edició de la *Practica medica* de 1616 ens aporta elements de molt d'interès per a reconstruir la relació del tipògraf amb València i fa patents les motivacions que porten en Durand a publicar aquesta edició. L'edició completa de la dedicatòria de Laurent Durand es troba en un annex, mentre que l'edició de l'exordi pot trobar-se juntament amb l'edició del tractat de cirurgia i el seu estudi històric a *El tractat de cirurgia d'Antoni Roig (1633)* (Muñoz Benavent 2024).

En la primera part de la carta Durand lloa la ciutat i el Col·legi de Metges de València. Escriu «Amplissimo civitatis et universitatis amplissimae Valentiano Medicorum Collegio, de literarum Rep. Meritissimo, florentissimo», i menciona personalitats d'alta importància en la ciutat:

> Illic est unde foeliciter ad superos evolavit, sempiterna memoria piissimus Antiochiae Patriarcha Reverendissimus et Illustrissimus Dominus D. Ioannes RIBERA, qui sanctissimo sanctissimae Eucharistiae Sacramento Collegiale Templum curavit aedificandum, quotannisque sexies plenaria dictavit indulgentia. Illic ubi suae sanctitatis exhibet heroica specimina Reverendissimus et Illustrissimus ISIDORUS ALIAGA Archiepiscopus Valentianus Regiusque Consiliarius; Illic ubi sanctissimae inquisitionis institutum licoentiatus D. FRANCISC. DE SALZEDO, D. PETRUS PACHEQUE, Et Doctor adorandus ABALLIEGA moderantur; Illic ubi pacem constituit aeternum fovendam heros ille Mavortius DUX DE FERIA; sed iniuriam vobis facio, qui res tam sublimes tam humiliter memoro, et doctoris ESCOLANO annalibus viderer invidere si pergerem, qui regni Valentiani sigillatim fuit historiam facundissime persecutus, campus Elisius est Valentia, hortus mundi est, paradisus est animarum. Sed quorsum tanta laus? (Massaria 1616a: f. 3)

Entre aquestes personalitats trobem Sant Joan de Ribera, que va néixer a Sevilla el 27 de desembre de 1532 i va morir a València el 6 de gener de 1611, 3 anys abans de la publicació d'aquesta obra. Fou el patriarca llatí d'Antioquia, beatificat el 1796 i canonitzat pel Papa Joan XXIII en 1960. Isidoro

Aliaga va néixer a Saragossa en 1568 i va morir a València el 2 de gener de 1648. Fou un religiós dominic, arquebisbe de València a la mort de Pedro de Castro en 1612 i fins a la seua mort. Durant el seu arquebisbat Laurent Durand va viure a València (1614) i va publicar l'edició de l'obra de Massaria dedicada al Col·legi de Metges de València (1616). Pedro Pacheco va morir el 14 d'abril de 1597 i fou canonge de la Catedral de Conca fins el 1587, any en què fou nomenat inquisidor del Tribunal de València. Fou convocat com a expert en la situació dels moriscos a València per Felip II, i va tenir una gran influència en les juntes convocades pel rei sobre aquest tema fins a la seua mort. El doctor Escolano podria ser Gaspar Juan Escolano, nascut a València en 1560 i mort a la mateixa ciutat el 1619. Eclesiàstic, escriptor i historiador, va escriure l'obra *Décadas de la historia de Valencia* (1610-1611), un clàssic de la historiografia de València. En 1597 fou nomenat rector de la parròquia de Sant Esteve, el 1602 predicador de la ciutat i el 1604 cronista del regne. Les *Décadas* varen ser editades per Pere Patrici Mey per primera vegada el 1610, i contenen cinc llibres (Escolano 1610).

A la dedicatòria de Laurent Durand trobem que comença parlant d'un càstig difícil d'expiar, i vol aprofitar la publicació d'aquest llibre per a agrair als valencians tota la seua ajuda.

> Obstrictum piaculo non nisi difficulter expiando me putarem, (Collegium Amplissimum Consultissimum) si sexcentis bene meritorum chiliadibus, quibus me congessistis cumulastis, si minus valeam rependere, certo saltem meae voluntatis monumento, non conarer respondere.[5] (Massaria 1616a: f. 2*r*).

Tornaran a aparèixer referències a la punició, quan diu «Dij me potius magno mactent infortunio, et ominosum animal diis Averruncis victiment».

Introdueix l'obra i ens mostra la intenció d'aquesta publicació, que és expressar la gratitud a València, la ciutat més noble i il·lustre de totes, i la seua humanitat, a través de la publicació de la *Practica medica*. Considera que la publicació d'aquesta obra troba la fortuna de complir dos desitjos: el del metge ja mort Alessandro Massaria de transmetre el seu coneixement, i el de la ciutat de València i el seu Col·legi de metges d'augmentar la seua fama i autoritat a través de l'aprenentatge dels metges més importants. Llavors elogia els valencians i la capacitat de cultivar el coneixement i estudiar els textos dels més grans metges:

> faelicibus auspiciis clarissimae nobilissimarum et clarissimarum nobilissimae vestrae civitatis late porrectos ambitus attigissem, cum mihi tantam gratiam praepotens mortalium iuxta ac immortalium imperator et humanitas vestra fortunasset, [...] Praxeos medicae volumen, quod posteris commendavit clarissimus vir Alexander Massaria desiderari non mediocriter

5. Traducció: Si no cregués que carregava un càstig per ser expiat no sense dificultats (Oh, Col·legi remarcable i expertíssim), si hi han sis-cents mil beneficis dels quals em vares cobrir, si almenys ho pogués pagar, certament almenys amb el testimoni de la meua voluntat no m'esforçaria a respondre.

> innotuisset cunctis, ut prodessem, vestris ut desideriis satisfacerem, praelo meo subiiciendum putavi [...] qui sunt qui rei medicae pristinam dignitatem renovantes, saluberrimas et mirabilis plane virtutis stirpes legunt, et reliquis legant, usus ipsarum discunt et docent, et quicquid arduum in literis sequuntur et consequuntur? Valentiani (Massaria 1616a: 3*r*)

Aquesta exaltació de la ciutat i dels seus habitants, així com la reiterada expressió de gratitud, s'inscriu plenament dins de l'estratègia retòrica coneguda com a *captatio benevolentiae*, molt habitual en les dedicatòries editorials del període. Amb aquesta fórmula, l'autor o editor buscava guanyar-se la simpatia i el favor del destinatari —en aquest cas, el Col·legi de Metges de València— mitjançant l'elogi, la humilitat i la deferència. La *captatio* no només reforça el vincle entre Durand i la ciutat, sinó que també legitima la publicació de l'obra com un acte de reconeixement i de servei públic.

Fa continues referències al Col·legi de Metges de València, i llavors cita els versos que copia Roig en el seu exordi d'Horaci i Claudià:

> verum qua tandem ratione (meum corculum!) tot et tanta nomina poteris expungere? non si Venetiarum compilares et exhaurires aerarium! non si Croesi fortunis augerere cesset Tagus Hesperias oras abluere, meos in penates influat, me suis auricoloribus undis locupletet. Valentiano Medicorum Collegio non sum solvendo; Lydiam deserat Hermus metallifer, et suis mea gazis scrinia flagellet, ac strangulet, mihi soli Despumet rutilas dives Pactolus arenas. Valentiano medicorum Collegio non sum solvendo; revehantur Aurea Saturni saecula, ebur, atque aureum mea renideat in domo lacunar, columnas ultima recifas. Africa premant trabes hymettiae, mille mihi client a Laconicas trahant purpuras, Valentiano medicorum Collegium non sum solvendo; (Massaria 1616a: f. 2*r*)

3. Similitud entre les obres

A l'exordi de Roig podem veure com, després d'enumerar totes els avantatges de la cirurgia i la seua noblesa, pren l'estructura de la dedicatòria del Durand i la copia en aquest fragment:

> Itaque si nomina tanta totque bona quibus me congessit, et cumulavit in medium proferre vellem, non conarer respondere et meu balbutiens lingua absque dubio obmutesseret. Verum qua ratione tot, et tanta nomina possem expungere! Non si venetiarum exaurirem, ac compilarem aerarium. Cesset Thagus Hespenas horas abluere me suis auri coloribus undis locupletet. Nobilissimae arti non sum solvendo; Lidia mea suis gassis, scrinia flagellet, ac stra<n>gulet mihi soli. Despumet rutilas dives pactolus arenas, nobilissimae arti non sum solvendo. Mille mihi (sciente laconicarum trahant purpuras) nobilissimae ac praestantissimae arti non sum solvendo. Dixi.[6] (Roig 1633: f. 128*v*)

6. La seua traducció al català és la següent: I, per tant, si volgués jo proposar els noms de tantes coses bones amb les que se m'amuntegava, no podria respondre-les, i la meua llengua es tornaria murmuradora, sens dubte, muda. Però, per quina raó vaig poder desfer-me de tants i tan grans noms, com si pogueres reunir als venecians i exhaurir els seus tresors. El Tajo ja no banya les platges ibèriques, m'omples de l'onada daurada dels seus colors, soc incapaç de satisfer

Parla dels venecians –«Non si venetiarum exaurirem, ac compilarem aerarium.»–, de la mateixa manera que ho fa Durand: «Non si Venetiarum compilares et exhaurires aerarium!». Cita la recreació de Durand dels versos de Claudià, i hi substitueix la incorporació del Col·legi de Metges de València per «nobilissime arti». Hi escriu:

> Cesset Thagus Hespenas horas abluere me suis auri coloribus undis locupletet. Nobilissimae arti non sum solvendo; Lidia mea suis gassis, scrinia flagellet, ac stra<n>gulet mihi soli. Despumet rutilas dives pactolus arenas. (Roig 1633: f. 128*v*)

De la mateixa manera que Durand havia escrit:

> Cesset Tagus Hesperias oras abluere, meos in penates influat, me suis auricoloribus undis locupletet. Valentiano Medicorum Collegio non sum solvendo; Lydiam deserat Hermus metallifer, et suis mea gazis scrinia flagellet, ac strangulet, mihi soli Despumet rutilas dives Pactolus arenas. (Massaria 1616a: f. 2*r*)

Veiem molt clara la referència a Durand, que ha modificat molt el poema, quan prenem els versos originals de Claudià:

> Quantum stagna Tagi rudibus stillantia venis
> Efflucere decaus: quanto pretiosa metalli
> Hermi ripa micat: quantas per Lydia culta
> Despumat rutilas dives Pactolus arenas! (Claudià 1612).

Ocorre el mateix amb Horaci, que Roig cita «Mille mihi (sciente laconicarum trahant purpuras)» (Roig 1633: f. 128*v*) en compte de l'original «Nec Laconicas mihi Trahunt honestae purpuras clientae» (Horaci i Milman 1849: 109), per influència dels versos de Durand «Mille mihi client a Laconicas trahant purpuras» (Massaria 1616a: f. 2).

4. Conclusions

La troballa del tractat de cirurgia del mestre Antoni Roig a Florència ens ha obert nous camins per investigar la medicina i la cirurgia modernes a la Corona d'Aragó. Aquesta obra, que vam estudiar i editar (Muñoz Benavent 2024), és una mostra del procés gradual de relleu del llatí per les llengües vernacles al coneixement mèdic, en concret a la pràctica de la cirurgia a la Corona d'Aragó a principi del segle XVII. Això va dur al desenvolupament d'exàmens per a exercir com a mestre cirurgià, primer en llatí i, poc a poc, en llengua vernacla. El tractat de Roig fa patent que a Palma a principis del segle XVII els candidats a mestre cirurgià podien examinar-se en català.

el noble art; la meva flauta flagel·la amb els seus alens les arquetes, i em posa a terra. Escuma la rica compacta platja vermellosa. No soc capaç de fer l'art més noble; Per mi en són mil (conscient que les púrpures dels lacònics arrossegueu); No soc capaç d'absoldre aquest art tan noble i excepcional. He dit.

A banda del tractat, Roig inclou un exordi al seu text. El seu estudi ens ha aportat més preguntes que respostes. Hi eren abundants les cites de grans metges com Galè i Chaulhach, però en citava també, de forma poc fidel, grans poetes com Virgili, Horaci i Claudià. Fa una referència als venecians que no té cap sentit ni relació en el seu ambient mèdic, el català, i que no torna a aparèixer en cap altre punt del text. Açò ens fa pensar que, potser, aquest text no és completament original i que l'autor podria haver-se inspirat en un altre document.

A través de l'estudi de la dedicatòria de l'impressor francès Laurent Durand hem pogut resoldre moltes d'aquestes incògnites. Durand va editar una obra del famós metge Alessandro Massaria per encàrrec del Col·legi de Metges de València. La seua relació amb València encara no està clara del tot: no sabem per què s'allunya de Lió i s'estableix a València el 1614, però sembla que fugia d'alguna cosa per les referències contínues a puniments i càstigs en la seua dedicatòria. No sembla que romangués massa temps a València, ja que no hem trobat altres proves de la seua permanència i la seua carrera editorial a partir del 1616 es reactiva amb normalitat a Lió. La seua dedicatòria fa veure que estava molt agraït a la ciutat i al col·legi i que l'havien rebut molt hospitalàriament, però no sabem quina és la naturalesa de la seua relació amb el col·legi de metges. Devia ésser molt especial, perquè a banda d'algunes altres obres de Massaria que editarà el mateix 1616 i el 1622, no tornarà a treballar cap obra que no siga de temàtica religiosa.

Pel que fa a Antoni Roig, és molt interessant la troballa de la dedicatòria de Laurent Durand. Clarament Roig havia llegit la *Practica medica* editada per Durand el 1616 i s'havia inspirat en la dedicatòria per a escriure el seu exordi. De l'estudi del seu tractat vàrem poder localitzar la seua ciutat d'origen i on exercia, Palma, però no vàrem poder confirmar on s'havia format. Era un cirurgià amb formació llatina, el que s'anomenava aleshores *llatinista* a la Corona de Castella, i havia d'haver estudiat a un Estudi General. La troballa d'aquesta relació amb València no és concloent, és clar, però ens mostra un possible camí per continuar investigant i esbrinant la figura d'Antoni Roig. Aquest fet obre la possibilitat que Roig haguera tingut una formació a València, ciutat que, juntament amb Barcelona, era una de les destinacions habituals dels estudiants mallorquins que volien cursar estudis superiors en medicina o cirurgia.

Ara bé, també és possible que el llibre arribara a Palma a través dels circuits comercials habituals, sense necessitat que Roig haguera estat mai a València. La presència del volum a l'illa podria explicar-se per l'intercanvi de mercaderies i llibres entre ambdues ciutats, especialment tenint en compte la intensa activitat editorial i comercial de Durand a la península Ibèrica.

En qualsevol cas, la coincidència textual entre l'exordi de Roig i la dedicatòria de Durand apunta a una connexió significativa amb l'entorn valencià, ja siga a través de la seua formació o d'un accés privilegiat a materials impresos procedents de la capital del regne. Aquesta relació, si bé no podem qualificar-la de "relació especial" amb certesa, sí que obre una línia d'investigació prometedora sobre els vincles intel·lectuals i professionals entre Palma i València a començaments del segle XVII.

Bibliografia

Manuscrits
Florència, Biblioteca Riccardiana.
Roig, A. (1633) *Tractat de cirurgia,* Cod. Laurenziano Rediano 149.

Edicions antigues

A.A. (1614) *Proprium sanctorum hispanorum,* Lió, Laurent Durand.

Claudià, C. (1612) *Claudi Claudiani poetae praegloriosissimi*, Hanau, Bibliopolio Wilieriano.

de Alcedo y Avellaneda, M. (1630) *De praecellentia episcopalis dignitatis, de que episcopi functionibus, ac potestate in credita sibi ecclesia regenda, visitanda, administranda, necnon de Generalis Vicarii autoritate ac* muneribus, Lió, Laurent Durand.

de Salas, J. (1611) *Tractatus de legibus in primam secundae S. Thomae*, Lió, Laurent Durand.

Escobar del Corro, J. (1637) *Tractatus bipartitus de puritate, et nobilitate probanda: secundum statuta S. Officii Inquisitionis, Regii Ordinum Senatus, Sactae Ecclesiae Toletanae, Collegiorum, aliarumque Communitatum Hispaniae: Ad explicationem Regiae Pragmaticae Sanctionis*, Lió, Laurent Durand.

Escolano, G. (1610) *Década primera de la Historia de la insigne, y coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, València, Pere Patrici Mey.

Horaci, Q., Milman, H.H. (1849) *The Works of Quintus Horatius Flaccus*, Londres, John Murray.

Hurtado, G. (1629) *Tractatus de matrimonio et censuris*, Lió, Laurent Durand.

Massaria, A. (1600) *De morbis mulierum, conceptus et partus,* Leipzig, Abraham Lambergi.

Massaria, A. (1601) *Practica medica sev praelectiones academicae,* Francfort, Nicolai Bassaei.

Massaria, A. (1616a) *Practica medica sev praelectiones academicae,* Lió, Laurent Durand.

Massaria, A. (1616b) *Tractatus quatuor,* Lió, Laurent Durand.

Massaria, A. (1622a) *Liber responsorum et consultationum medicinalium,* Lió, Laurent Durand.

Massaria, A. (1622b) *Practica medica,* Lió, Laurent Durand.

Massaria, A. (1622c) *Disputationes duae,* Lió, Laurent Durand.

Redi, F. (1664) *Osservazioni intorno alle vipere,* Florència, Insegna della Stella.

Redi, F. (1669) *Esperienze intorno allà generazione degl'insetti,* Florència, Insegna della Stella.

Toledo, F. (1628). *Instructio sacerdotum,* Lió, Laurent Durand.

Velázquez, J.A. (1628) *In epistolam B. Pauli Apostoli ad Philippenses commentarii & adnotationes auctore P. Ioanne Antonio Velázquez Societatis Iesu,* Lió, Laurent Durand.

Velázquez, J.A. (1632) *In epistolam B. Pauli Apostoli ad Philippenses commentarii et adnotationes, auctore P. Joanne Antonio Velázquez Abulensis ocietatis Iesu, in regio Salmanticensi collegio sacrarum litterarum olim,* Lió, Laurent Durand.

Bibliografia crítica

Benavent, J. (2007) *Biblioteca dispersa: manuscrits incunables valencians dels segles XIV al XVII*, València, Universitat de València.

Claudià, C. (1993) *Poemas I*, Madrid, Biblioteca Clásica Gredos.

Martines, V. (1999) *L'edició filològica de textos,* València, Publicacions Universitat de València.

Merland, M-A. (2000) *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVIIe siècle,* Baden-Baden/Bouxwiller, Éditions Valentin Koerner, t. XXII.

Muñoz Benavent, M. (2024) *El Tractat de cirurgia d'Antoni Roig (1633),* València, Tirant lo Blanch.

Petrucci, A. (1992) *Medioevo da leggere,* Torí, Einaudi.

Tognetti, G. (1982) *Criteri per la trascrizioni di testi medievali latini e italiani*, Roma, Quaderni della rassegna degli archivi di stato.

Annex: Edició de la dedicatòria de Laurent Durand

(f. 2*r*)

Amplissimo civitatis et universitatis amplissimae Valentiano Medicorum Collegio, de literarum Republica meritissimo, florentissimo.

ὑγιαίνειν, εὐγνωμονεῖν, συμπτράττειν

Obstrictum piaculo non nisi difficulter expiando me putarem, (Collegium Amplissimum Consultissimum) si sexcentis bene meritorum chiliadibus, quibus me congessistis cumulastis, si minus valeam rependere, certo saltem meae voluntatis monumento, non conarer respondere. non hoc me docet tantummodo suis in Gymnasiis, et porticibus animal sociabile, non hoc tantum canticant, quae iugum pati didicerunt animantes, sed ipsae simul qua saltibus grassantur inhospitis et quibus λωποδυτέειν καὶ βλάπτειν novercans protoplastes natura permisit, indulsit impertiit. Dij me potius magno mactent infortunio, et ominosum animal diis Averruncis victiment, quam de vobis male merear, quid enim boni meretur, quid male de Mecoenate meretur? verum qua tandem ratione (meum corculum!) tot et tanta nomina poteris expungere? non si Venetiarum compilares et exhaurires aerarium! non si Croesi fortunis augerere cesset Tagus Hesperias oras abluere, meos in penates influat, me suis auricoloribus undis locupletet. Valentiano Medicoum Collegio non sum solvendo; Lydiam deserat Hermus metallifer, et suis mea gazis scrinia flagellet, ac strangulet, mihi soli Despumet rutilas dives Pactolus arenas.

Valentiano medicorum Collegio non sum solvendo; revehantur Aurea Saturni saecula, ebur, atque aureum mea renideat in domo lacunar, columnas ultima recifas. Africa premant trabes hymettiae, mille mihi client a // (f. 2*v*) Laconicas trahant purpuras, Valentiano medicorum Collegium non sum solvendo; Quid igitur? ingratus premar corporis ergastulo? mortis experiar pharetras ingratus? Dij talem terris avertite pestem; frigidae cyatulum gratum Xerxes habuit meos labores, affectus immensitate non effectus exilitate metientes, V(alentiano) C(ollegio). gratos habebitis: hoc mihi pollicentur aures vestrae benignissimae, quae supplicum vota respuere ducunt religioni, promittit hoc benevolentiae sedes, vultus vester, qui nunquam caperata fronte, Bonzianoque supercilio, solet illos excipere qui vobiscum suas omnes curas, et industriam, literis, et artibus ingenuis, lustrandis, illustrandis, percipiendis, praecipiendis, ampliandis, amplificandis conferunt, adhibent, dirigunt, et insumunt; spondet illud mihi semper idem vester animus, cuius ex consuetudine voluptas, cuius ex consiliis redundat utilitas, et qui quemadmodum testatur, nescio quo Nazaraeo percitus enthousiasmo, valet inclytus. Omne tulit punctum, quia miscuit utile dulci: Sed amplissimae vestrae celsitudini quae suspici se quidem, attingi vero minime patitur, et suam in edito collocatam dignitatem servat, viderer iniurius si diutius in adeo patenti campo, ieiuna ieiuni Rhethoris oratio spatiaretur et excurreret, altius est quippe dignitatis vestrae fastigium, quam quod possit claudus orator attingere, vibrantius est amplitudinis vestra Iubar, quam quod nictans oculus sustinere valeat, etsi Firmianus suae tempestatis decus et lumen ad veritatis sinceritatem, non suae voluntatis arbitrium,

suos sermones instituit, cum verba rebus accommodari concinnarique dixit oportere, meis impar onus imponerem cervicibus et stadii lineam conarer decurrere, cuius ad metas, propter deficientem spiritum, numquam pervenirem, cum praestet igitur humili silentio res sublimes involvere quam humilibus evolvere dicendi formulis, calamo parcam, cuius stylus incalescere numquam didicit, parcam vestra dignitati, parcam quod me premit otiolo, ne rem per se nobilem potius tenebris offundam, quam fundam, potius premam quam exprimam, potius decus tollam quam extollam, potius inficiam quam reficiam, potius officiam quam efficiam, potius properem quam prosperem, potius noceam quam doceam, potius bilem concitem quam recitem, potius denique dehonestem quam cohonestem nimirum,

Ipsa quidem virtus precium sibi solaque late

Fortunae secura nitet, nec fascibus ullis

Erigitur plausuve petit clarescere vulgi:

Nil opis externae cupiens, nihil indiga laudis,

Divitiis animosa suis, et cetera

Ad illud ego (bona vestra venia) me converto, quo mei laboris scopus est et argumentum, quod intendo et contendo, quod peto et expeto, quod spiro et spero, quod sequor et persequor. // (f. 3*r*)

Cum velut percrebuit paraemia, Virtute duce et comite fortuna, faelicibus auspiciis clarissimae nobilissimarum et clarissimarum nobilissimae vestrae civitatis late porrectos ambitus attigissem, cum mihi tantam gratiam praepotens mortalium iuxta ac immortalium imperator et humanitas vestra fortunasset, ut quos semper colui, celebravique, celebrarem coleremque, et magnificentissimae gymnosophystas universitatis, ex qua lucem suam sexcenti (velut mundi lumine reliquarum sphaerarum globorumque coelestium sydera) qui postquam vobiscum doctrinae pateras exhauserunt, velut in limpidissimis fontibus, varios huius amphiteatri sublunaris fines penetrant, suis moribus et disciplinis eversis res publicas recreantes et restituentes; cum nisi crebris vestratum sermonibus, Praxeos medicae volumen, quod posteris commendavit clarissimus vir Alexander Massaria desiderari non mediocriter innotuisset cunctis, ut prodessem, vestris ut desideriis satisfacerem, praelo meo subiiciendum putavi: enim vero quis aequo ferret animo, emporium vestrum nobilissimum, et augustissimae vetustatis, alicuius rei inopia laborare, cui possit occurrere; peregrinus plane sit et hospes, barbarus plane sit et efferus, hebes plane sit et dementis statione deturbatus, qui diris omnibus se vellet hac ratione devovere: etenim qui sunt qui pietati deditissimi, quot annis ad loca suppliciis destinata catervatim confluunt, damnatorum cadavera et ossa cogunt in cumulum, ut in sepulchris publicis, iustis prius funebribus magnificentissime solutis ea condant et collocent? VALENTIANI: qui sunt qui delubris plurimis, Regiis Collegiis non paucis, Archiepiscopis illustribus nobilitati, vetustorum morem, qui Christianae militiae nomen dederant, aemulantes rebus sacris frequenter operantur et intersunt? VALENTIANI: qui sunt

qui rei medicae pristinam dignitatem renovantes, saluberrimas et mirabilis plane virtutis stirpes legunt, et reliquis legant, usus ipsarum discunt et docent, et quicquid arduum in literis sequuntur et consequuntur? VALENTIANI: Sed hic urbis nobilissimae eucharisticum instituere non institui: deficeret me dies, si soli fertilitatem amoenam, amoenitatemque fertilem, si coeli ingenium nullis unquam nubibus asperum, si civitatis situm commodissimum, si dives eius et inexhaustum cornucopiae vellem memorare: Illic est unde foeliciter ad superos evolavit, sempiternae memoriae piissimus Antiochiae Patriarcha Reverendissimus et Illustrissimus Dominus D. Ioannes RIBERA, qui sanctissimo sanctissimae Eucharistiae Sacramento Collegiale Templum curavit aedificandum, quotannisque sexies plenaria dictavit indulgentia. Illic ubi suae sanctitatis exhibet heroica specimina Reverendissimus et Illustrissimus ISIDORUS ALIAGA Archiepiscopus Valentianus Regiusque Consiliarius; Illic ubi sanctissimae inquisitionis institutum licoentiatus (DOMINUS) FRANCISCUS DE SALZEDO, (DOMINUS) PETRUS PACHEQUE, Et Doctor adorandus ABALLIEGA moderantur; Illic ubi // (f. 3*v*) pacem constituit aeternum fovendam heros ille Mavortius DUX DE FERIA; sed iniuriam vobis facio, qui res tam sublimes tam humiliter memoro, et doctoris ESCOLANO annalibus viderer invidere si pergerem, qui regni Valentiani sigillatim fuit historiam facundissime persecutus: campus Elisius est Valentia, hortus mundi est, paradisus est animarum. Sed quorsum tanta laus? quam ob rem tot encomia? dicet aliquis Zoilus: haec eo tendunt (mi Zoile) quo cum caeteris nationibus intelligas, me merito tantorum virorum desideriis occurrisse, ne grave scelus incurrerem, nec enim satis dixero, si errorem tantum dixero. MASSARIANAS Civitas meritissima desiderabat lucubrationes, ne de benemeritis male mererer, ut quod exoptabat, assequeretur, elaboravi.

At vero cum mos antiquus suos labores alicui nuncupandi nondum fuerit antiquatus, quid debui melius, quid potui potius quam tibi (Collegium amplissimum) votivus et sacer id tibi sacrum velle, quod debui, quod vovi, quod debeo, quod voveo.

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Cum sitis ergo medicinae principes, et lemniscatis laureolis triumphantes incendatis, meos ut conatus probatos vellem, melius quam vobis inscribere nemini potui, mihi quippe si suffragamini, reliqui suffragabuntur; si probatis, probabunt; si boni consuletis, boni consulent: opus offero tersum, clarum, nitidum, opus cumulutissimum, laudatissimum, desideratissimum, quid aio? MASSARIAM vobis affero, quem diu multumque vestra Civitas praestolabatur, ALEXANDRUM vobis duco, quid operimini praeterea? cum MASSARIAM dixi, omnia dixi; quid additum, quid correctum fuerit, non dico, in quo nihil requiratis: ALEXANDRUM vobis dico, vestris torquibus intexite quas vobis offero phyliras. Crescent isti, crescetis amores. AVETE, FAVETE.

LAURENTIUS DURAND